

SVETLANA E. TOMIĆ*

Alfa BK univerzitet

Fakultet za strane jezike

**MONOGRAFIJA POVODOM JUBILEJA CENTRA ZA
DEVOJKE U NIŠU**

(Sara Plaznić, *Centar za devojke: 25 godina / Center for Girls: 25 Years*, translated into English by Vojislav Stojanović. Niš: Punta, 2023, str. 90, ISBN 976-86-7990-255-9)

Od osnivanja prvog ženskog društva u Srbiji u XIX veku, žene su nastojale da samodokumentuju svoj rad. Najpre su u pokrenutim ženskim glasilima redovno objavljivale kraća saopštenja o svom radu, a potom su štampale obimnije tekstove i publikacije poput izveštaja, spomenica, albuma, memoara...¹ Na taj način osnivačice društava nastojale su da

---

* svetlana.tomic@alfa.edu.rs

¹Nabrojimo samo neke od tih knjiga: *Srpkinja: njezin život i rad, njezin kulturni razvitak i njezina narodna umjetnost do danas*, uredile srpske književnice (Sarajevo: Pijuković i drug, 1913); *Jevrejsko žensko društvo u Beogradu : 1874.-1924.: na dan pedesetogodišnjice od osnivanja* (Beograd: Izdanje Uprave Jevrejskog Ženskog Društva, 1924); *Izveštaj 50-to godišnjeg rada ženskih radničkih (zanatskih) škola Beogradskog ženskog društva i njegovih podružnica* (Beograd: Beogradsko žensko društvo, 1929); *Spomenica velikih dobrotvora beogradskog Ženskog društva i njegovih ustanova*

sačuvaju sećanje na postojanje i delovanje ženskih udruženja i njihovih najznačajnijih rezultata. Danas su neke od tih štamapnih publikacija ključni pisani tragovi o raznovrsnim ulogama i doprinosima žena. Takvi dokumentarni tekstovi važna su polazišta za istraživanja istorije srpskog društva i kulture.

U novije vreme, nekoliko ženskih organizacija, udruženja i centara proslavilo je značajne jubileje uspešnog rada. Navedimo neke od njih: „Žene u crnom“ deluju preko 30 godina, a zaokružene jubileje 30 godina rada ove godine slave npr. „Centar za ženske studije“ i „Autonomni ženski centar“ u Beogradu; iza Udruženja „Ženske studije i istraživanja“ u Novom Sadu stoji 26 godina rada itd. Bez pretenzija na detaljan popis ženskih organizacija, ovde se nastoji pojačati svest o postojanju solidnog broja ženskih udruženja i centara koji se u Srbiji kontinuirano bori za promociju ženskih ljudskih prava, prevenciju i suzbijanje svih tipova nasilja kao i nasilja nad ženama, ali i za alternativno obrazovanje o istoriji žena i ženskog pokreta, za razvoj i unapređenje ženskih i rodnih studija kao i studija maskuliniteta, za unapređivanje odnosa među polovima i rodovima kroz senzibilizaciju mladih o vrednostima nenasilja i polne/rodne ravnopravnosti itd. Kao i prethodnice iz XIX i XX veka, tako i savremenice nastoje da jubileje svog delovanja prikažu u monografijama.²

U tom kontekstu prikazujemo dvojezičnu monografiju knjigu koja povodom obeležavanja 25 godina rada Centra za devojke u Nišu opisuje dosadašnji rad ove institucije. Tekst na srpskom jeziku autorski potpisuje jedna od saradnica pomenutog Centra, Sara Plaznić, a prevod na engleski uradio je Vojislav Stojanović. Na skoro sto strana autorka je predstavila razvoj Centra i ukazala je na njegove najznačajnije doprinose. Knjiga sadrži i fotografije koje su uradile Gordana Poturak, Marija Virijević, Emilija Miljković Ivković, Marta Stanojević, Sanja Krstić. Ovaj vizuelni materijal svedoči o istrajnom aktivizmu i raznovrsnim poljima delovanja Centra za devojke u Nišu. Dizajn i grafičko uređivanje knjige

---

(Beograd, 1936); Ikonija Klajić-Simić *Katarina Milovuk, njen život i rad* (Beograd: Štamparija „Daviović“, Pavlovića i druga), 1936.

² Vesna Pavlović, *Žene u crnom* (Beograd: Žene u crnom, 2002); *Centar za ženske studije/Center for Women's Studies : 1992/2012* (Beograd: Centar za ženske studije, 2012); *Ženske studije posle 25 godina u Subotici*, priredile Margareta Bašaragin i Svenka Savić (Novi Sad, Ženske studije i istraživanja i Futura publikacije, 2022); *Deset godina autonomnog ženskog centra* (Beograd: Autonomni ženski centar, 2003), Svenka Savić i Margareta Bašaragin, *Prilog istoriji ženskih studija u Novom Sadu : vreme promene: (2020-2021)* (Novi Sad : Ženske studije i istraživanja: Futura publikacije, 2021); Staša Zajović i Miloš Urošević, *Alternativna istorija : izdavaštvo Žena u crnom* (Beograd : Žene u crnom, 2022) i dr.

MONOGRAFIJA POVODOM JUBILEJA CENTRA ZA DEVOJKE U NIŠU
Sara Plaznić, Centar za devojke: 25 godina

---

rezultat je rada umetnice Sanje Solunac. Važno je što je monografija dostupna na internetu i slobodna je za deljenje.³

Osim *Uvodne reči*, monografija sadrži pet delova: *Istorija Centra za devojke*, *Način rada Centra za devojke*, *Projekti*, *Aktivnosti Centra za devojke* i *Oсна(žene) govore*. U kratkom uvodnom poglavlju Sara Plaznić napominje da je reč o pregledu, dakle, vrsti izveštaja o radu jedne institucije koja za cilj ima „osnaživanje dece, devojaka i žena, prevenciju nasilja na devojčicama, devojka i ženama, prevenciju trgovine ljudima i edukaciju i ženskom zdravlju, ženskom telu i ženskoj seksualnosti“ (9). Plaznić ističe uspeh Centra i veliki broj korisnica, polaznica, edukatorki i aktivistkinja, a potom prenosi lično iskustvo isceljenja koje je otpočelo njenim pridruživanjem Centru za devojke krajem 2019. godine.

Prvo poglavlje naslovljeno je *Istorija Centra za devojke* i sažeto predstavlja razvoj ove institucije. Centar su osnovale 15. aprila 1998. dve volonterke SOS telefona za žene i žrtve nasilja: Tatjana Nikolić i Aleksandra Žikić. Ovo udruženje građanki postavilo je za cilj edukaciju i emancipaciju mladih žena radi poboljšanja njihovog položaja u društvu. Kao nevladina organizacija, čija je izvršna direktorka Tatjana Nikolić, centar je sprovodio niz aktivnosti: „Centar za devojke prvenstveno se bavi trima važnim temama – prevencijom nasilja nad devojčicama i ženama, prevencijom i suzbijanjem trgovine ljudima i promocijom brige o ženskom zdravlju“ (11). Ciljna grupa su devojčice, devojke i žene od 11 do 40 godina, ali je Centar otvoren za podršku osobama ženskog pola bilo kog uzrasta.

U fokusu Centra je rešavanje društvenih pitanja koja se tiču položaja žena u društvu. Iz hronološkog preseka rada Centra („Pravci razvoja i delovanja Centra za devojke“ 12-14) vidi se da je ovo udruženje neprekidno bilo posvećeno trima žarišnim temama, razvijajući saradnju sa lokalnim, regionalnim i međunarodnim organizacijama i udruženjima. Tako je bazična angažovanost Centra proširena na edukaciju o problemima i pravima LGBT+populacije, na borbu protiv seksualnog nasilja nad ženama i decom, dok se edukacija o nasilju srednjoškolkici ubrzo proširila na edukaciju srednjoškolaca. Poboljšanje ženskog zdravlja povezalo se sa očuvanjem životne sredine, a promocija feminizma razgranala se na stvaranje feminističkog podmlatka i afirmaciju kreativnog stvaralaštva žena putem razvoja feminističko-aktivistikog pozorišta, likovnih kolonija i organizovanja festivala FemiNiš i ArtFemine. Rana podrška LGBT+populaciji, u kontekstu jačanja nekih transfobičnih (TERF) feminističkih pozicija u regiji, pokazuje razumevanje važnosti poštovanja ljudskih prava i

---

³ <https://drive.google.com/file/d/1b2lChZVCEPHbIxs7MZ3iTpPVBqL3UH9R/view>

posjedovanje svesti da se feministička pozicija osnažuje odbranom prava drugih rodnih identiteta.⁴

Sve ono što na prvi pogled može da deluje kao apstraktan plan delovanja Centra detaljnije se pojašnjava u narednom delu („Vremeplov“, 15-25). Tu se mapira geostrateška saradnja niškog Centra sa drugim mestima u Srbiji (npr. sa udruženjem „Ćilim“ iz Pirota, udruženjem Romkinja Osvit, Forum žena Prijepolje...) i sa zemljama u regiji: sa Crnom Gorom (Centar za devojke iz Podgorice, SOS Nikšić...), Hrvatskom, Bosnom i Hercegovinom (Fondacija CURE, Sarajevo)... Kompletan spisak organizacija sa kojima Centar za devojke u Nišu saraduje nalazi se na str. 33. Donatorska lista je takođe transparentna i nalazi se na str. 35, a uključuje ambasade Asutralije, Francuske i SAD-a, Ministarstvo za omladinu i sport Republike Srbije, neke od najuticajnijih institucija u svetu (UNDP, Fond za otvoreno društvo) kao i fondacija za ravnopravnost žena (UN Women; Global Fund for Women; The Kvinna till Kvinna Foundation), niz najznačajnijih domaćih ženskih nevladinih organizacija (Autonomni ženski centar, Rekonstrukcija Ženski fond, AŽIN)...

U „Vremeplovu“ do izražaja dolaze rezultati rada, obim i intenzitet delovanja. Centar je rano prepoznao goruće društvene teme među kojima spadaju: nasilje nad ženama, samoodbrana za devojke i žene, trgovina ljudima, seksizam u jeziku, rodnoosetljiv jezik... Kroz brojčane preseke to izgleda ovako: preko 25.000 devojaka bilo je obuhvaćeno aktivnostima Centra. Ako je 2005. Centar održao 141 radionicu u pet niških srednjih škola, edukujući 2.126 učesnica, godine 2011. održao je 1.035 radionica i edukovao 14.361 učesnica (str.16-17). Veoma uskoro (2008) Centar je pokrenuo svoj veb-sajt, a danas je aktivan na dominantnim društvenim mrežama (Fejsbuk, Instagram, TikTok). Centar za devojke u Nišu je 2006. godine potpisao peticiju povodom slučaja Pahomija (sveštenika koji je seksualno zlostavljao decu), sledeće godine je potpisao inicijativu Incest trauma centra za uvođenje teme prevencije nasilja u školske programe... i tako iz godine u godinu Centar za devojke u Nišu je bio aktivan u podršci jednakog učešća žena u Evropskom Parlamentu

---

⁴ Detaljnije o transfobičnim feminističkim pozicijama videti *Postjugoslo/slavenski TRANS životi, aktivizmi, kulture*, uredili Bojan Bilić i Aleksa Milanović, prevod sa engleskog Irina Vujičić (Zagreb: Multimedijalni institut, 2022): https://www.transserbia.org/images/2022/resursi/Bili%C4%87_Milanovi%C4%87.pdf Knjiga je bila najpre objavljena na engleskom: Bojan Bilić, Iwo Nord & Aleksa Milanović (Eds): *Transgender in the Post-Yugoslav Space: Lives, Activisms, Culture Policy Press* (Bristol: Bristol University Press, UK, 2022).

(2008), ili u podršci profesorki Neveni Petrušić za dobijanje mesta poverenice za zaštitu ravnopravnosti (2010)...

Tokom 25 godina postojanja Centar za devojke u Nišu učestvovao je u radu brojnih konferencija i kampanja u zemlji i inostranstvu, organizovao je istraživanja (npr. 2015. „Seksualno zlostavljanje dece u Srbiji“), okrugle stolove (o trgovini ljudima 2021. godine), treninge, ulične akcije (npr. o pravu žene na abortus), performanse i forum-teatre⁵ (obuka za forum-teatar sprovedena je u 2016. godini), pokrenuo je feminističku likovnu koloniju u Sićevu 2015. godine, angažovao se oko podizanja javnog spomenika istaknutoj aktivistkinji Jeleni Šantić... Centar je obeležavao relevantne međunarodne praznike (Međunarodni dan migranata i migrantkinja, Dan ljudskih prava...), podržavao je i rad feminističkih aktivistkinja iz regije.

Veoma su zapažene predstave koje je Centar za devojke u Nišu organizovao i izvodio: 2012. „Vaginin monolozi“ Iv Ensler, 2014. „Čekaonica“ po tekstu Jasmine Tešanović, 2019. „Okamenjene - Jelena Dimitrijević“, „Emotivno biće“, „Nadežda Petrović - autoportret u množini“, „Nevidljive 45+“, „Ćerka“, 2021. „Kiseonik“. Jednoglasnom odlukom stručnog žirija u okviru Nišville Džez festivala 2019. godine predstava „Ćerka“ Centra za devojke u Nišu dobila je nagradu za najbolju predstavu.

U poslednje tri godine, kada je zabeležen porast slučajeva nasilja u porodici, uprkos otežanim uslovima rada tokom pandemije, Centar je nastavio sa aktivnostima, proširujući saradnju sa južnoameričkom rediteljkom Evelin Kosta. Reč je o projektu koji je vezan za jednu od ključnih oblasti aktivizma Centra, a to je borba protiv trgovine ljudima. Tako je u 2020. organizovan i razgovor sa Ninom Mitić, ženom koja je preživela trgovinu ljudima, i sa Evelin Kosta, brazilskom rediteljkom performansa *Trgovina ženama – umetnost, nasilje, realnost*. Naredne godine (2021) Centar je snimio film „Nevena“ o Neveni Mitić kako bi proširio sferu edukativnog rada. (Nevena Mitić je ostavila je pisano svedočanstvo o saradnji sa Centrom, videti str. 87-88). U 2022. godini takođe su održane brojne radionice, razgovori, tribine, predavanja, nastavilo se sa ekofeminističkim angažmanom, obučavanjem samoodbrane, a jednako su bili organizovani projekti afirmisanja umetnica. U jubilarnoj 2023. godini održan je deseti ArtFemine festival i deveta Feministička likovna kolonija, a rođendansko slavlje sredinom godine obeležilo je i objavljivanje ove monografije kao ključnog svedočanstva o rezultatima Centra za devojke u Nišu.

---

⁵ Detaljnije o forum-teatru videti: Olga Dimitrijević “Forum Teatar – od zamisli do realizacije”, *Politike (ne)prijateljstva: politike jezika i pitanje odgovornosti*, uredile Mirjana Stošić i Milka Vasiljević (Beograd: Centar za istraživanje kultura, politika i identiteta, 2015), str. 47-52:

Drugo poglavlje monografije *Način rada Centra za devojke (28-37)* čitaocima upoznaje sa feminističkim ciljevima i principima rada, a to su borba za sve devojčice i žene, uz poštovanje svih njihovih sličnosti, razlika i specifičnih potreba. U Centru se koristi rodno senzitivni jezik a svest o načinu komunikacije zapravo može poslužiti kao idealno polazište za novo, drugačije jezičko obrazovanje: „aktivistkinje Centra za devojke su u svakom trenutku svesne onoga što govore, načina na koji govore i poruke koju šalju svojim rečima. U Centru za devojke nema vređanja, niti omalovažavanja bilo čijeg iskustva, identiteta ili potreba. Komunikacija se odvija kroz nenasilan i otvoren dijalog i aktivno slušanje“ (28). Da su ispisani principi rada sprovedeni u praksi svedoče brojna iskustva žena koja su objavljena u završnom poglavlju *Osna(žene) govore (61-90)*.

U drugom poglavlju transparentno je opisana organizacija Centra u čijem su sastavu skupština, savet, programsko-koordinaciono telo i brojne aktivistkinje, odskora i nekoliko aktivista. Savet čine Lucija Mitić, Nina Živković, Marijana Prokopijević, Nadica Kukulović Josifovski i Marija Jevremović. Glavi deo roganizacije čini programsko-koordinaciono telo koju čine osnivačica Centra (izvršna koordinatorica: Tatjana Nikolić) i četiri koordinatorke (za program: Marija Virijević; za finansije: Marta Stanojević; za rad sa korisnicima: Sara Plazinić). Na str. 29-30 ukratko su predstavljene njihove biografije i objavljena su imena nekih aktivistkinja i aktivista Centra (30-31), saradnica (31-31), institucija (32-33) i donatora (35).

U trećem poglavlju predstavljeni su *Projekti (38-47)*. Predstavljene su osnovne informacije o jedanaest projekata: 1. Aktivno i javno protiv diskriminacije i rodno-zasnovanog nasilja; 2. Ženske nevladine organizacije u Srbiji, u saradnji sa institucijama, protiv trgovine ljudima; 3. Aktivno u borbi za bolji život i sigurniji položaj devojaka i mladih žena u društvu; 4. Ženske nevladine organizacije u saradnji sa institucijama i romskim organizacijama protiv trgovine ljudima u Srbiji; 5. Maj, mesec ženskog zdravlja – podrška tokom Kovid pandemije; 6. Lančano osnaživanje; 7. Unapređenje borbe protiv trgovine ljudima u Nišu i Leskovcu; 8. Bezbedna i jaka; 9. Zaštiti mlade u Nišu od trgovine ljudima; 10. Bezbedne – osnažiti devojke i žene da se osećaju bezbednije na javnim mestima u Nišu; 11. Unapređena socijalna kohezija kroz smanjenje rizika od trgovine ljudima i povećanje otpornosti dece ulice – Otvaranje Dnevnog boravka za decu koja žive/rade na ulici i/ili u siromaštvu.

Na primer, u okviru projekta „Bezbedne“, Centar je održao radionice „u 10 srednjih škola, na 4 fakulteta i sa jednom mešovitom grupom devojaka i žena starosti od 24 do 30 godina“ (43) i sproveo anketu o bezbednosti devojaka i žena u Nišu. Anketa je pokazala da „srednjoškolke u Nišu često ne prepoznaju verbalno nasilje kao nasilje (...) da je čak 40,7% ispitanih devojaka i žena izjavilo da je doživelo neki oblik nasilja u javnom prostoru...“ (43).

Centar je upoznao predstavnike lokalnih samouprava sa podacima o bezbednosti devojaka i žena kako bi se povećala bezbednost i sprečilo nasilje na javnim mestima.

U četvrtom poglavlju *Aktivnosti Centra za devojke* (48-62) prikazano je devet vrsta aktivnosti: konferencije; radionice; SOS telefon za pružanje podrške ženama i deci sa iskustvom porodičnog i partnerskog nasilja i trgovine ljudima; likovni program i aktivizam kroz vizuelnu umetnost; predstave i feminističko-aktivistički performansi; festivali; globalne kampanje; feminsitičko-aktivistički kamp i feministička biblioteka. Sve ove aktivnosti objedinjuje razmena znanja i iskustava, unapređenje podrške ženama i afirmisanje njihovog umetničkog stvaralaštva. U radionicama o različitim temama (nasilje, zdravlje, trgovina ljudima, prava LGBT osoba, asertivnost, ekonomsko osnaživanje, samoodbrana, rodno osetljiv jezik, feminizam, aktivizam itd.) posebna pažnja je posvećena radu sa maloletnom (srednjoškolskom) populacijom. Ministarstvo prosvete je prepoznalo važnost i korisnost ovakvog alternativnog obrazovnog rada i dalo je „pisanu preporuku školama za učešće u edukativnim radionicama Centra za devojke“ (50).

Poslednji, peti deo knjige naslovljen je *Oсна(žene) govore* (61-93) i upoznaje nas sa svedočanstvima samih polaznica i saradnica Centra. Sazanjemo kako su one čule za Centar i zašto su pohađale neke od njegovih aktivnosti, od kakvog je značaja za njih bio dodir sa Centrom. Neki tekstovi predstavljaju direktnu, ličnu ispovest jednog broja polaznica i saradnica Centra. Odštampavana su i dva intervjua: sa glumicom Niškog narodnog pozorišta Draganom Jovanović, (64-68) i sa feministkinjom, aktivistkinjom i vizuelnom umetnicom iz Niša, Marinom Radulović, (69-71). Ovaj deo knjige pokazuje u kojoj meri je Centar za devojke u Nišu pomogao ženama različitog uzrasta i socijalnog statusa i uticao na pozitivne, u nekim slučajevima prelomne promene u njihovom životu. Dodatno je važno što su se kroz pojedinačne ispovesti preneli podaci o položaju drugih žena ili su se reflektovale neke od gorućih tema srpskog društva. Tako se, na primer, iz ispovesti umetnice Sanje Solunac saznaje o odsustvu sistemske institucionalne podrške za femističku umetnost mladih umetnica (62). Od više sagovornica čulo se o potrebi vaspitavanja ženske (feminističke) solidarnosti jer umnogome utiče na samopoštovanje i emocionalno sazrevanje žena. Jedna od polaznica je duhovito imenovala Centar kao „naše žensko selo“ (71). Glumica Dragana Jovanović u trenu objašnjavanja početka rada na performansu „Žensko groblje“ otkriva da je njena prijateljica „visokoobrazovana intelektualka, nažalost, doživela strašno partnersko nasilje i bila je na ivici toga da možda izgubi i život“ (68).

Centar za devojke: 25 godina je važna monografija kojom je ovo žensko udruženje samodokumentovalo svoj rad i time ga sačuvalo od zaborava. Autorka monografije, Sara Plaznić, prikupila je relevantan skup podataka i razumljivo, jednostavno i jasno prikazala složen, dug, marljiv i samopregoran rad Centra. Korisno je što je ovaj samodokumentarni

tekst preveden na engleski jezik te će kao „lingua franca“ omogućiti korišćenje podataka za istraživačke i edukativne svrhe drugde u svetu.

Ako bismo za kraj sumirali rad Centra, učinićemo to ponovivši reči jedne od polaznica: „Centrić radi velike stvari“ (89). Ova monografija to uveliko dokazuje opisom četvrt veka raznovrsnih aktivnosti i prikazom svih značajnih rezultata rada. Iza uspeha 25 godina rada Centra za devojke u Nišu nesumnjivo stoji njegova izvršna direktorka, Tatjana Nikolić. Ona je umela da posvećenim feminističkim delovanjem i etikom brige okupi saradnice, odgovorno organizuje rad Centra, kontinuirano unapređuje i strateški mudro proširuje polje rada.

Istorija ženskih društava u Srbiji pokazuje da je u Nišu ubrzo posle osnivanja beogradskog Ženskog društva uspostavljena ženska podružina. Osnovala ju je 1. decembra 1878. godine Anka Pavlović, supruga prvog gradonačelnika Niša Koste Pavlovića. 145 godina kasnije, Centar za devojke u Nišu nas uverava da bi prethodnice sigurno bile ponosne na današnji samopregoran rad i važne društveno-političke rezultate ovog ženskog društva. I ne samo to. Svojim dugogodišnjim plodotvornim delovanjem Centar za devojke u Nišu postao je deo istorije ženskih društava u Srbiji, učvršćujući dugu tradiciju pojedinki koje su ostvarivale pozitivne društvene uticaje.

Datum prijema: 31.8.2023.

Datum ispravki: /

Datum odobrenja: 15.9.2023.